

UTDRAG UR

Perspektiv på offentlig verksamhet i utveckling

Tolv kapitel om demokrati, styrning och effektivitet

Redaktörer: Ann-Sofie Hellberg, Martin Karlsson,
Hannu Larsson, Erik Lundberg och Monika Persson

Martin Karlsson,

”Kan medborgardialoger stärka den representativa demokratin?”, s 113 -124.

Utgivare: Örebro universitet, 2011

www.publications.oru.se

trycksaker.oru.se

Tryck: Repro, Örebro 12/2010

ISBN 978-91-7668-781-9

Detta utdrag laddades ned från hemsidan för Forskarskolan offentlig verksamhet i utveckling (FOVU),
www.oru.se/fov

Kan medborgardialoger stärka den representativa demokratin?

MARTIN KARLSSON

Öppen dialog mellan medborgare och politiker i viktiga samhällsfrågor är ett vida omslutet ideal i dagens svenska lokaldemokrati. Samtidigt menar kritikerna att det finns stora risker med kommunernas satsningar på politiskt deltagande och medborgardialog. På vilka grunder kan vi anta att medborgardeltagande och dialog kan stärka den representativa demokratin? Detta kapitel fokuseras på relationen mellan medborgardialoger och den representativa demokratis etablerade institutioner.

Medborgardialog är en ung svensk term som namnger praktiker vilka har förekommit under en lång tid och i många delar av världen.¹ Medborgardialoger innebär olika former för medborgares politiska deltagande som initieras och styrs av offentliga aktörer och institutioner. Dessa är deltagandeformer som existerar vid sidan om de etablerade demokratiska praktikerna, så som allmänna val och partiengagemang. Således utgör medborgardialoger alternativa former för politiskt deltagande och kommunikation mellan förvaltning, politiker och medborgare vid sidan av de etablerade politiska institutionerna. Indikationerna är flera på att olika former av lokala medborgardialoger är ett vida spritt fenomen bland svenska kommuner. Enligt Sveriges kommuner och landsting har samtliga kommuner genomfört någon form av medborgardialog (SKL 2009). Bara under 2007 rapporterade 91 % av Sveriges kommuner till Statistiska centralbyrån att de arrangerat så kallade medborgarråd, en form av medborgardialog där någon grupp av medborgare i kommunen, ofta äldre eller ungdomar, samlats för att diskutera kommunala frågor.²

I den hittills största kartläggningen av svenska kommuners arbete för att stärka och utveckla den lokala demokratin, genomförd 2002, identifierades

¹ Benämningarna har varierat över tid och mellan olika länder. Även inom Sverige har begreppen varit flera, demokratiutvecklingsprojekt, demokratiexperiment, aktiveringens politik, demokratipolitik och under de senare åren i allt större utsträckning, medborgardialog. Även om det finns betydande skillnader i tyngdpunkt och fokus mellan dessa begrepp är de gemensamma dragen övervägande.

² SCB:s demokratistatistik 2008, huvuddelen av de kommuner som inte rapporterat några medborgarråd bestod dessutom av kommuner som inte deltog i studien, vilket möjligheten kan innebära att det egentliga antalet är ännu högre.

över 3000 genomförda projekt (Gilljam, Jodal och Cliffordsson 2003). Dessa projekt kunde handla om allt från att öka medborgarnas tillgänglighet till information till att genomföra omfattande rådslag bland kommunens medborgare. Den omfattande spridningen av medborgardialoger tyder på att denna praktik utvecklats från en experimentell försöksverksamhet (Montin 1998) till en gängse praktik i den lokala demokratin.

De förväntade förtjänsterna med dessa projekt är flera. Medborgardialoger genomförs bland annat med motiven att: hantera komplexa politiska problem, stärka medborgarnas politiska förtroende, aktivera medborgarna till politiskt deltagande, involvera uteslutna grupper i samhället samt att marknadsföra kommunen. Medborgardeltagande kan ses som en "allt-i-alloversksamhet" i dagens lokaldemokrati. Samtidigt är skeptikerna flera och deras kritik hård. Magnus Dahlstedt, statsvetare med intresse för svensk demokratipolitik menar att praktiker så som medborgardialoger kan utgöra en större fara för demokratin än de problem som de försöker lösa (Dahlstedt 2009:202). De två svenska statsvetarna Mikael Gilljam och Ola Jodal drar slutsatsen att "Demokratiseringsningarna har misslyckats och deltagardemokratin har försvagats" (2006:225).

I detta kapitel skall vi försöka utröna vari medborgardialogernas främsta potential och risker ligger. Nyckelfrågan i sammanhanget är självfallet huruvida dessa medborgardialoger kan stärka demokratin, eller om de tvärtom utgör ett hot mot densamma. Forskningsläget är fortfarande svagt när det gäller att förstå medborgardialogers funktion och förtjänster. Framförallt har forskningen dominerats av fallstudier av enskilda projekt. Denna forskning har visat på såväl framgångrika som problemfyllda exempel, men inte lyckats klarlägga några tydliga generella tendenser. Denna text ämnar bidra till förståelsen av medborgardialogernas möjligheter och risker genom att erbjuda en genomgång av tidigare forskning samt redovisa resultat från en undersökning bland svenska kommunpolitiker.

Fokus sätts här på relationen mellan medborgardialoger och valda politiker i den svenska demokratins utveckling under det senaste halvsekle för att synliggöra vari behovet av en utbyggd dialog med medborgarna grundar sig. Därefter beskrivs de främsta argument mot medborgardialoger som kritikerna framför. Utöver denna genomgång av forskningens perspektiv och lärdomar relateras även dessa två teman till svenska kommunpolitikens

åsikter. Vad finner svenska kommunfullmäktigeledamöter för potential och problem med medborgardialoger?

Politisk representation i kris?

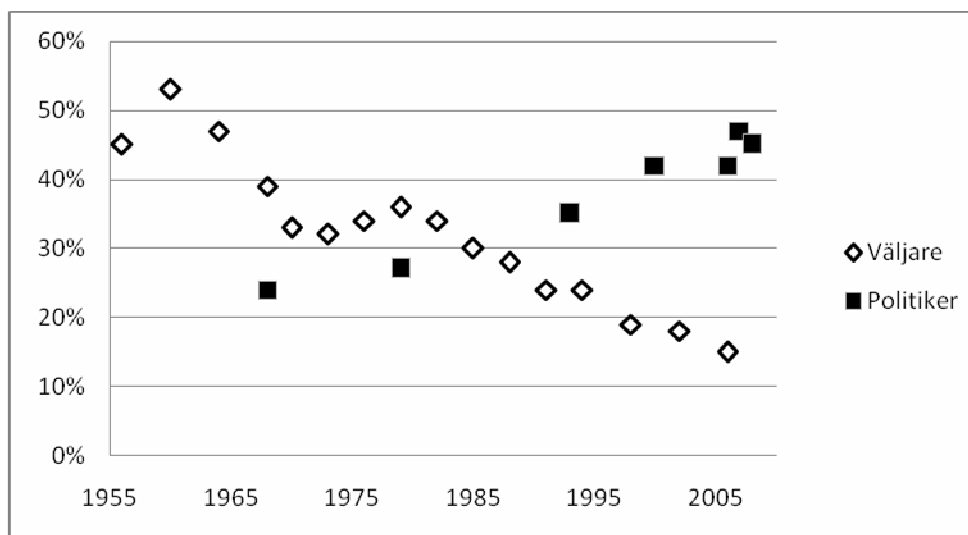
Den representativa demokratin grundläggande idé är att medborgarna överlåter sin rätt att fatta beslut i gemensamma angelägenheter till representanter genom återkommande fria val. Hur relationen mellan väljare och representanter sedan ter sig mellan valen har diskuterats och varierat under den representativa demokratin historia. I Sverige framhålls idag ett ideal om en mycket nära och kommunikativ relation mellan väljare och valda, inte minst i den lokala demokratin. Dagens kommunikation sker på en mängd olika arenor. Så har det dock inte alltid varit. Den svenska demokratin har framförallt karakteriserats av ett mycket starkt partisystem. Politiska partier har traditionellt varit den centrala institutionen för organiseringen av den lokala politiska representationen i Sverige. Alla kandidater i de allmänna valen nomineras av partiföreningarna och samtliga valda representanter är organiserade i partigrupper. Även politiskt deltagande har i Sverige traditionellt kanaliserats genom de politiska partierna, och statliga insatser för att stärka det medborgerliga politiska deltagandet har även det tagit formen av stöd till partiernas verksamhet. Kort sagt har partierna utgjort den självklara arenan för både politisk representation och politiskt deltagande.

De politiska partiernas ställning bland medborgarna har dock förändrats drastiskt under det förra seklets andra hälft. Inte minst har parti-medlemskapets omfång minskat. Även valdeltagandet har sjunkit, dock från en i internationella jämförelser mycket hög nivå. Den kanske mest problematiska utvecklingen för partidemokratin är dock den sjunkande trenden avseende väljarnas partiidentifikation. I samband med valet 1960 beräknades en majoritet av de svenska väljarna känna en stark identifikation med ett politiskt parti. Därefter har utvecklingen i medborgarnas partiidentifikation varit kraftigt negativ. Förutom en svag upphämtning under 1970-talet har partiidentifikationen alltså gradvis försvagats. Vid valet 2006 var andelen starka partianhängare 16 % av väljarna.

Det är dock inte denna utveckling ensamt som står för den stora utmaningen för partidemokratin. Partiidentifikationens nedgång har skett i takt med en förstärkning av partiidentifikationen bland våra förtroende-

valda politiker. Sedan den första undersökningen av svenska kommunfullmäktigeledamöters syn på sitt uppdrag som politiska representanter 1968 har andelen så kallade partirepresentanter successivt ökat. Med partirepresentant menas en politiker som vid en intressekonflikt mellan sin egen vilja, väljarnas uttryckta åsikt å ena sidan, och parti-gruppens position skulle rösta i enlighet medpartigruppen. År 1968 uttryckte 24% av de svarande politikerna att skulle rösta efter parti-gruppens instruktion. År 2007 var denna andel dubbelt så stor, 48% av de tillfrågade.

Figur 1. Partiidentifikation bland väljare och partirepresentation bland kommunfullmäktigeledamöter i Sverige 1956-2008.

Kommentarer: Figuren redovisar resultat från SCB:s valforskningsprogram 1956 – 2006 gällande graden av partiidentifikation bland väljarna, samt resultat från en rad undersökningar bland fullmäktigeledamöter i Sverige 1968 – 2008, resultaten från dessa finns samlade i Gilljam, Karlsson & Sundell 2010.

Detta skapar en situation där en allt större andel förtroendevalda politiker styrs av partiidentiteter som de i allt mindre utsträckning delar med sina väljare. Här ligger den ett av den representativa demokratis problem och medborgardialogernas möjliga spelrum. I en tid då partiernas förmåga att representera medborgarnas intressen förefaller vara rekordlåg och politikernas följsamhet efter partilinjen rekordhög, är behovet av alternativa kanaler för dialog mellan väljare och valda stort.

Medborgardialogens möjliga funktioner i den representativa demokratin

Forskningen som fokuserat på alternativa kanaler för politiskt deltagande inom den representativa demokratin har identifierat ett antal situationer där inspel från aktörer utanför de politiska partierna är av extra stor vikt. Det kan handla om:

- **Frågor som inte är partipolitiserade.** Det vill säga små frågor som gäller mycket avgränsade grupper av medborgare men också större frågor som inte är ideologiskt präglade. Gällande dessa frågor fungerar inte parti-representationen som garant för folkviljans styre. Istället sitter medborgarna, eller grupper av medborgare, på en kompetens i dessa frågor som inte politikerna har. Detta ger skäl att undersöka vad medborgarnas åsikter genom alternativa vägar alternativt att bjuda in medborgarna att mer aktivt delta i beslutsprocessen.
- **Frågor där medborgarnas åsikter starkt skiljer sig från partiernas.** Det ska uppfattas som en varningsklocka för den representativa demokratis institutioner att deras åsikter drar iväg från väljarbasen. Det självklara svaret är inte att låta medborgarna ta över beslutanderätten, men att genom deltagandeprocesser undersöka vad åsiktsklyftan består i för att möjliggöra en bättre representation (Coleman 2005). Målsättningen för politisk representation bör vara att undvika att finna sig själv i konflikt med sina väljare. Representanter bör därför sträva efter att lyckas motivera sina ståndpunkter utifrån väljarnas intresse, eller låta sig påverkas av medborgarnas argument om sina intressen (Pitkin 1967:109f.)
- **Låsta lägen i partipolitiken.** Alternativa demokratiska praktiker som inbjuder en bredare vidd av aktörer har fördelen att de inte är impregnerade av samma institutionella logiker och låsningar som de etablerade politiska eliterna. Detta gör alternativa procedurer lämpliga då de etablerade institutionerna (kanske framförallt partierna) har hamnat i ett läge där det är svårt att komma till beslut. Nya perspektiv kan erbjudas; alternativt kan beslutsmakten delas med medborgarna (Fung 2006, Wiersinga 2010).

Exemplen ovan gäller alla situationer då alternativa procedurer för att skapa dialog mellan de etablerade politiska aktörerna och samhällets medborgare kan vara funktionella för att lägga grunden för mer legitima och kvalitativt underbyggda beslut. Medborgardialogerna bidrar i dessa situationer med perspektiv som annars riskerar att utelämnas från politiken. Hur upplevs då detta behov bland våra förtroendevalda? Anser de att ”själv

är bäste dräng” eller ser de en potential i medborgardialoger för att stärka politiska beslutsprocesser?

För att undersöka svenska kommunpolitikerns inställning till medborgardialoger har en enkätstudie genomförts i två grupper av svenska kommuner. Deltog gjorde dels fullmäktigeledamöter i de kommuner som varit mest aktiva när det gäller att genomföra olika typer av dialogprojekt (pionjärer) samt de kommuner som genomfört allra minst av denna vara (avvaktare). En analys av denna jämförelse ger oss möjligheten att se huruvida attityderna till medborgardialoger skiljer sig i dessa grupper eller inte. Leder egna erfarenheter av medborgardialoger i att kommunpolitiker blir mer eller mindre positivt inställda till dessa praktiker?

Studien visade med stor tydlighet att det finns ett starkt stöd för att låta medborgarna få en mer aktiv och betydelsefull roll i lokalpolitiken. 85% av de tillfrågade kommunfullmäktigeledamöterna tillstod detta. Kommunfullmäktigeledamöter ombads även ange vilket av fem olika argument för att öka medborgarnas deltagande i lokalpolitiken de uppfattade som starkast. I båda de undersökta kommungrupperna var stödet som starkast för att involvera medborgarna som ett sätt att grundlägga bättre beslut. Runt hälften av de tillfrågade i båda grupperna angav detta som den främsta anledningen att öka medborgarnas deltagande. Detta argument för att öka medborgardeltagandet i lokalpolitiken kan sägas innefatta kärnan i de tre funktioner för medborgardialog som diskuterats ovan. Det handlar om att framhålla medborgardialogens instrumentella potential att stödja beslutsfattandet. Detta snarare än att skapa effekter bland deltagarna eller så som ökade kunskaper bland medborgarna eller att tillfredsställa omgivningens förväntningar.

Tabell 1. Främsta anledningen till att öka medborgarnas deltagande i lokalpolitiken, enligt svenska kommunfullmäktigeledamöter.

	Pionjärer	Avvaktare
<i>Grundlägga bättre beslut</i>	49%	55%
<i>Öka medborgarnas kunskaper</i>	17%	17%
<i>Ökat förtroende</i>	11%	18%
<i>Ökad rättvisa*</i>	11%	6%
<i>Tillfredsställa omgivningens förväntningar*</i>	11%	4%

Kommentarer: Antalet respondenter = 187, 100 i pionjargruppen och 87 i avvaktargruppen. Inga uppmätta skillnader mellan grupperna är statistiskt signifikanta. I tabellen redovisas avrundade procentsatser.

Det verkar med andra ord vara en vida spridd uppfattning bland politiker i såväl kommuner som redan genomför omfattande arbete med medborgardialoger och i kommuner som av någon anledning avhåller sig från detta, att medborgarnas deltagande främst kan stärka kvaliteten i politiska beslut. Resultaten tyder inte på att tron på deltagandets potential för att grundlägga goda beslut minskar av att få praktiska erfarenheter av medborgardialoger. Den differens som syns i tabellen i andelen som angivit beslutspotentialen som främsta anledning (6 procentenheter lägre i pionjargruppen) är inte statistiskt säkerställd. Sammantaget tyder denna undersökning på att värderingen av medborgardialogers potential för att grundlägga goda beslut kvarstår även i de kommuner som har mest erfarenheter av sådana processer.

Kritiken mot medborgardialoger

Det är inte kvaliteten i de beslut som föregåtts av medborgardialoger som oroar dess starka kritiker. Den grundläggande och viktiga kritik som dessa röster vill föra fram handlar istället om den politiska jämlikhetens försorg som man ser hotad i talet om nya förändrade former för deltagande. Den oro som framhålls av kritikerna är att alternativa former för deltagande där ett fåtal medborgare ges ökade möjligheter att påverka den lokala politiska agendan, innebär en ökad politisk ojämlikhet. Här framhålls de allmänna valens möjligheter att involvera alla (röstberättigade) medborgare i samhället och ge dessa lika stort inflytande som den viktigaste praktiken för den politiska jämlikheten. Statsvetarprofessorn Mikael Gilljam uttrycker den centrala invändningen på följande vis:

Om det 'lagbundna' mönstret i det politiska deltagandet består – med valdeltagande som den mest jämlika formen för politiskt inflytande – kommer varje förflyttning av makt och inflytande över det gemensamma beslutsfattandet från valdemokratin till deltagardemokratin att innebära en försämring av den politiska jämlikheten. (Gilljam 2003:204)

Även forskare som ställer sig positiva till alternativa praktiker för deltagande och lokala demokratiseringsåtgärder håller med om denna kritik;

Det tyngsta argumentet mot deltagardemokrati är att den politiska jämlikheten hotas. De som redan har stora politiska resurser kommer att tillskansa sig mer makt genom att de får ett tolkningsföreträde i sådana organ där de parlamentariska besluten skall preciseras och tillämpas. (Amnå 2003:116)

Inventeringen av svenska kommunpolitikernas syn på medborgardialoger påvisar att risken för politisk ojämlikhet i samband med medborgardialoger är uppmärksammat även av politikerna.

De undersökta kommunfullmäktigeledamöterna i båda kommungrupperna upplever riskerna för den politiska jämlikheten som den främsta negativa konsekvensen med ökat medborgarligt deltagande i kommunpolitiken. Strax under hälften av de tillfrågade upplever detta som en potentiell risk med att öka medborgarnas deltagande mellan valen. Inte heller i denna jämförelse ser vi några signifikanta skillnader mellan de två kommungrupperna. Riskerna för den politiska jämlikheten uppfattas alltså varken som större eller mindre i kommunerna där flest medborgardialoger har genomförts.

Tabell 2. *Upplevda negativa konsekvenser kopplade till omfattande medborgardeltagande, bland svenska kommunfullmäktigeledamöter.*

<i>Ett omfattande medborgarligt deltagande i politiken...</i>	Pionjärer	Avvaktare
...kan leda till politisk ojämlikhet	48%	45%
...kan leda till en mindre effektiv demokrati	26%	30%
...kan leda till onödiga konflikter	23%	28%
...utgör ett hot mot de politiska partierna... ³	11%	14%
Minst en av de ovanstående	57%	55%

Kommentarer: Antalet respondenter = 181, Pionjärer 98, avvaktare 83. Tabellen redovisar avrundade procentsatser. Statistiskt säkerställda skillnader är markerade med *(90% säkerhetsnivå).

Bilden som skisseras ovan tyder på en djupgående problematik kopplad till medborgardialoger. Men förespråkarna för olika former av dialog mellan väljare och valda vid sidan av valen lägger sig inte platt inför denna kritik. Dels pekar man på empiriska studier som visar att politiska organs förmåga att representera alla medborgares åsikter i ett samhälle stärks av ett aktivt deltagande, även om detta är utsträckt till ett fåtal (Wohlgemuth 2006, John 2007). Förespråkarna uppvisar även en större tilltro till möjligheterna att fostra solidaritet bland de medborgare som deltar i dialoger och menar att det politiska deltagandet fostrar ett stärkt ansvarstagande för de gemensamma angelägenheterna. Kritikerna å andra sidan uppvisar en mer avmätt inställning och uttrycker farhågan att deltagarna kommer att föra fram sina privata intressen i första hand.

³ ...och den representativa demokratin

Kan medborgardialoger stärka den representativa demokratin?

Var lämnar oss då denna genomgång vad gäller själva knäckfrågan, om medborgardialoger kan stärka den representativa demokratin? Vi har i detta kapitel diskuterat situationen för den representativa demokratin idag och synliggjort ett antal möjliga funktioner som medborgardialoger skulle kunna fylla. Men vi har också konsumerat kritikernas främsta argument mot medborgardialoger och inventerat attityderna bland svenska kommunpolitiker. Forskningsgenomgången ger oss därför ett ambivalent intryck där behovet och den potentiella nyttan av utökad dialog mellan politiker och medborgare framstår som stor, samtidigt som risken för ökad politisk ojämlikhet och en försvagning av partidemokratin är överhängande.

Som vi ser i tabell 2 ovan så finner en majoritet av de tillfrågade politikerna att det föreligger minst en potentiell negativ konsekvens med ett ökat politiskt deltagande och flertalet av dessa upplever den politiska jämlikheten som hotad. Samtidigt ser många den stärkta potentialen för att fatta goda politiska beslut då medborgarnas åsikter dryftas genom alternativa vägar. Så vad blir den slutgiltiga domen? Skall svenska kommuner sitta stilla i båten och acceptera en försvagad representation av medborgarnas åsikter men en fortsatt stark politisk jämlikhet eller skall man våga satsa på nya men potentiellt riskabla former för att samla åsikter, värderingar och kunskaper för den politiska processen?

En viktig reflektion bör göras då man tar ställning till dessa frågor. Man bör fundera noga på vilka de förestående alternativen egentligen är. Politiker och medborgare har självklart kommunicerat även mellan valen under hela demokratins historia. Medborgare har dessutom alltid försökt påverka politiska beslut genom aktioner, organisering och kontakter med förtroendevalda.⁴ Det kvalitativt nya och annorlunda med medborgardialogerna utsträcker sig endast till systematiseringen av dialogen mellan medborgare och de politiska institutionerna. Genom medborgardialoger

⁴ Redan Edmund Burke, en av de allra viktigaste politiska tänkarna för den representativa demokratin, målar i sitt berömda tal inför väljarna i Bristol 1774 till bilden av en aktiv kommunikation mellan väljare och valda. Burke argumenterar i sitt tal för att representanterna inte blint skall låta sig styras av väljarnas uttryckta vilja och frånga sitt eget förnuft. Mikael Gilljam, David Karlsson och Anders Sundell (2010) ger två Svenska exempel på aktivt medborgardeltagande mellan valen, dels under debatten innan riksdagens omröstning in ATP-frågan 1959 och dels under sommaren 2008 då den så kallade FRA-lagen skulle behandlas i riksdagen.

skapas ramar att förhålla sig till och kunskapsprocesser om hur dessa ramar för dialogen fungerar. Dessutom ger medborgardialogerna ökade möjligheter för den representativa demokratis institutioner att styra dialogens utformning och inverkan. Detta är två faktorer som, trots att de är behäftade med egna problem⁵, snarare ökar än minskar möjligheterna till att göra medborgardialogen till en del av den representativa demokratin.

Dessutom ökar politikernas och förvaltningens möjligheter att styra dialogen i en riktning där de potentiella problemen med minskad politisk jämlikhet hanteras. Rekryteringen av deltagare till medborgardialoger kan aktivt verka för att involvera grupper av medborgare som är representativa för hela lokalsamhället (Fishkin 1995) eller specifika grupper som annars sällan kommer till tals i det politiska samtalet (Coleman 2004). Dessa möjligheter är avsevärt mindre då dialogen mellan medborgare och politiska aktörer utanför partiernas hägn begränsas till spontana kontakter och intressegruppers aktiviteter riktade mot politikerna.

Huruvida den rena så kallade "valdemokrati" som medborgardialogernas kritiker väger medborgardialogerna mot någonsin existerat kan på goda grunder ifrågasättas (Holmström 2008, Isaksson 2010). Medborgare försöker påverka politiken även under de 1458 dagar som passerar mellan två val och politiker talar med medborgare även mellan valrörelser. Således föreligger valet mellan möjligheterna att antingen försöka skapa former för dialog som går att styra mot högre jämlikhet och effektivitet eller att inte göra det. Vi kan dock inte välja en demokrati där endast valresultatet formar politiken.

Med detta är inte sagt att medborgardialoger som praktiker i sig är befriade från svårlösta problem vilket Sedelius och Åströms kapitel i denna bok ger ett gott exempel på. Att utforma en fungerande dialog mellan väljare och valda är allt annat än lätt och många projekt lyckas inte uppnå sina målsättningar. Att som kommun välja att påbörja ett arbete för att stärka den representativa demokratin genom medborgardialoger är att ge sig in i ett komplicerat projekt som involverar en rad olika institutioner och aktörer med skilda intressen.

⁵ Många fallstudier däribland Sedelius och Åströms kapitel i denna bok, pekar på problem med en stark styrning och begränsning av medborgardialoger från valda politiker.

Referenser

- Amnå, Erik (2003), "Deltagardemokratin - önskvärd, nödvändig - men möjlig?", i Gilljam, Mikael och Hermansson, Jörgen (red) *Demokratins mekanismer*, Malmö: Liber.
- Coleman, Stephen (2004), "Connecting Parliament to the Public via the Internet", Information, *Communication & Society*, Volym 7, nr 1, 1- 22.
- Dahlstedt, Magnus (2009). *Aktiveringens politik: demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium*, Malmö: Liber.
- Fishkin, James S (1995), *The voice of the people: public opinion and democracy*, New Haven: Yale University Press.
- Fung, Archon (2006) 'Citizen participation in representative democracy, i Wilson, Richard (red) *Post party politics – Can participation reconnect people & government?*, London: Involve.
- Gilljam, Mikael, Karlsson, David & Sundell, Anders (2010), "Representationsprinciper i riksdag och kommuner", i Brothén, Martin & Holmberg, Sören (red) *Folkets representanter - En bok om riksdagsledamöter och politisk representation i Sverige*, Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Gilljam, Mikael & Jodal, Ola (2006), "Kommunala demokratiseringsvägen till en mer vital demokrati?" I Esaiasson, Peter och Westholm, Anders (red) *Deltagandets mekanismer - Det politiska deltagandets orsaker och konsekvenser*, Malmö: Liber.
- Gilljam, Mikael (2003), "Deltagardemokrati med förhinder". I Gilljam, Mikael och Hermansson, Jörgen (red) *Demokratins mekanismer*, Malmö: Liber.
- Gilljam, Mikael, Jodal, Ola & Cliffordson, Oskar (2003), *Demokratiutveckling i svenska kommuner D. 1, En kartläggning av vad som har gjorts*, Göteborg: Centrum för forskning om offentlig sektor.
- Holmström, Barry (2008), "En eller flera demokratier? Om markörer i demokratiforskningen", i Hermansson, Jörgen, Karlsson, Christer & Montgomery, Henry (red) *Samtalets mekanismer*, Malmö: Liber.
- Isaksson, Pär (2010), *Den aggregativa demokratin: Hur Jürgen Habermas, John Dryzek och Stephen Elstub använder termen liberal demokrati*, Masteruppsats i statskunskap, Örebro universitet.
- John, Peter (2007), *Making representative democracy more representative. Can forms of citizen governance in the UK open up democracy?*, Uppsats presenterad vid ECPR Joint Sessions 2007, Helsingfors, Finland.
- Montin, Stig (1998), *Lokala demokratiexperiment – Exempel och analyser*, Stockholm: Fritzes.

- Pitkin, Hanna Fenichel (1967), *The concept of representation*, Berkeley: University of California Press.
- Wiersinga, Wim (2010), *Political advisory committees: their role and legitimacy*, Uppsats presenterad vid ECPR Graduate Conference i Dublin 30 augusti – 1 september, 2010.
- Wohlgemuth, Daniel (2006), *Den responsiva demokratin? effekter av medborgarnas delaktighet i den lokala demokratin*, Uppsala: Uppsala universitet.

Fortsatt läsning på ämnet

- Khakee, Abdul (2006), "Medborgardeltagande i samhällsplanering", i Blücher, Gösta och Graninger, Göran (red) *Planering med nya förutsättningar Ny lagstiftning, nya värderingar*, Linköping: Linköping University Electronic Press. Tillgänglig online: <http://www.ep.liu.se/ea/is/2006/006/>
- Montin, Stig (1998), *Lokala demokratiexperiment – Exempel och analyser* Stockholm: Fritzes. Tillgänglig online: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/108/a/1296>
- Nilsson, Tom (2005), *Till vilken nytta? Om det lokala politiska deltagandets karaktär, komplexitet och konsekvenser*, Lund: Department of Political Science, Lund University, 2005. Tillgänglig online: http://www.svet.lu.se/Fulltext/Tom_nilsson.pdf
- Svensson, Jakob (2008), *Kommunikation, medborgarskap och deltagardemokrati. En studie av medborgarutskotten i Helsingborg*, Lund: Lund Studies in Media and Communication 10.